
La contribució de l'Ateneu Barcelonès al desenvolupament de les arts plàstiques durant la Restauració

M. Carmen Riu de Martín

Encara que l'Ateneu Barcelonès ja ha estat estudiat àmpliament, els llibres publicats fins ara es centren més en l'àmbit polític i literari que en l'estrictament plàstic. Cal destacar dos treballs: el primer, de Jordi Casassas, *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*, de l'any 1986¹, i un altre, *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*, de l'any 2006², dirigit pel mateix autor i amb un ampli equip de recerca, que completa l'anterior.

Característiques: estructura i funcionament de la Secció de Belles Arts

La Secció, com les altres del centre, depenia d'una Junta General, la qual havia d'aprovar les peticions, projectes i pressupostos de les activitats; per aquest motiu, nomenava un o dos vocals, que assistien a les reunions de la Junta i que eren renovats cada dos anys, com la resta de càrrecs. El *Llibre de les Actes*³ i alguns números del *Boletín del Ateneo Barcelonés*⁴ ens permeten tenir un coneixement de la seva composició. Una informació que es pot completar amb els reculls de premsa corresponents als anys 1885-1888,⁵ en els quals hi constaven notícies sobre els seus membres i el dia de la convocatòria de cada reunió.

El centre es regia per uns Estatuts, i la Secció estava formada per president, vicepresident, secretari, vicesecretari, revisor i vocal de la Junta directiva. Normalment, es reunia cada any per la renovació de càrrecs, i la resta de vegades ho feia en funció de les activitats que volia desenvolupar. Les eleccions es feien

1. Jordi CASASSAS, *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*, Barcelona, Institut Municipal d'Història (Ajuntament de Barcelona), Edicions La Magrana, 1986.
2. Jordi CASASSAS (Dir), *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*, Barcelona, Diputació de Barcelona, RBA-La Magrana, 2006.
3. *Libro de Actas de la Sección de Bellas Artes*, Barcelona, Ateneo Catalán, Librería de Juan Bastinos, 1860, que resumeix els anys compresos entre el 1875 i el 1882, i la seva continuació, *Libro de Actas II*, de 1895 a 1918, sense editar, ni paginar. No es proporciona una relació completa.
4. *Boletín del Ateneo Barcelonés*, 1879 a 1883 (Barcelona). Enquadernat des del número 1 (1879), pàg. 2. Contenen informació: 5 (1880), pàg. 2 i 4-5; 9 (1881), pàg. 417; 13 (1882), pàg. 2; 14 (1883), pàg. 2. Aquest butlletí no s'edita sempre.
5. *AB* (Ateneu Barcelonès), A3/ CF 2, Recull de premsa, Ejercicio 1885 a 1886, pàg. 36-37 i 92; i Ejercicio 1887 a 1888, pàg. 114.

conforme els articles 24, 35 i 48, en el mes de maig, i els escollits prenen possessió el primer dia de juliol. Els acords havien de tenir la majoria absoluta. Volem destacar els articles 67 i 68, que concretaven com s'havien de dur a terme les exposicions d'art: calia que fossin aprovades per la Junta Directiva o bé partissin de la iniciativa de la mateixa Junta, ja que no necessàriament havien de ser d'art, sinó que també podien ser de productes agrícoles i industrials. Com a norma general, hi podien participar tant els socis de l'Ateneu com els que no ho eren, per bé que cada convocatòria quedava definida per unes bases concretes. Els articles 69 i 71 dels Estatuts feien referència als premis, que consistien en diplomes, medalles (d'or, plata, bronze o coure), la impressió de treballs o recompenses en metàl·lic. La seva concessió estava supeditada al vistiplau de la Junta, encara que la proposta sorgís de la Secció, i havien de ser adjudicats en una sessió pública.⁶

El repertori d'artistes plàstics i músics coneguts que consten en les sessions és molt destacat, tant pel que fa als que en aquell moment tenien molt de renom (i que avui han passat a un segon terme), com els més joves que iniciaven les seves tasques i que més endavant van aconseguir –alguns per mitjà de l'Ateneu– una projecció. Entre els temes que es van tractar, cal fer constar la petició de Joaquim Fontanals del Castillo, que va demanar un informe favorable per a la publicació del seu llibre *Antonio Viladomat, el artista olvidado y maestro de pintura catalana del siglo XVIII*. A la sessió del 17 d'abril de 1785, es va plantejar l'assumpte i es va decidir nomenar una comissió formada per Pau Milà i Fontanals, Miquel Fluxench i Modest Fossas i Pi per que avaluessin l'obra i donessin la seva aprovació, demanant l'adquisició d'alguns exemplars, entre els quals n'hi havia d'haver un per a la biblioteca.⁷ Això reflecteix la preocupació pels temes culturals i per l'ajuda al desenvolupament de treballs de recerca artística.

Un altre dels aspectes interessants era la seva implicació en temes socioculturals, com els cinc punts que es van redactar en la sessió del 6 de febrer de 1878 per a ser estudiats posteriorment i emetre'n un resultat: 1) els procediments necessaris per a l'ensenyament del dibuix a l'escola primària a nois i noies, seguint les normatives del govern (5-V-1866); 2) la voluntat de dur a terme una exposició de puntes i blondes catalanes, observant la seva evolució, que incorporés tant els mitjans mecànics com els dissenys, amb la finalitat de millorar la seva fabricació i la pedagogia efectuada en les escoles femenines; 3) la difusió de l'ensenyament musical i la possibilitat d'incloure la matèria a les escoles primàries de tota la península; 4) la intenció d'integrar mesures higièniques i estètiques en la construcció d'edificis i instal·lacions; 5) el foment de les arts del dibuix i del gravat, ja que aquestes cada vegada ocupaven un lloc més important en la premsa i els llibres; també calia afavorir els mitjans vinculats a la fotografia perquè abaratien la producció tipogràfica. Com veiem, es tractava de mesures innovadores: el fet d'ensenyar dibuix o música a l'escola per afavorir el desenvolupament d'una afició i de promocionar els seus estudis a nivell professional, la introducció de nous mitjans com la fotografia, o bé l'ús de materials i solucions higièniques en l'àmbit de la construcció i de la vida, el recent interès per la valoració del disseny i no tan sols la tècnica, reflectien la mentalitat d'alguns socis de l'Ateneu, oberta a noves orientacions.

6. Els estatuts van sortir publicats al *Boletín del Ateneo Barcelonés* (Barcelona), 5 (1880), pàg. 4-30.

7. *Libro de Actas de la...*, sessió de l'11 de setembre de 1876 i del 6 de febrer de 1878.

L'any 1881, sent president Antoni Gaudí, es va proposar la preparació d'una exposició de pintura, escultura, gravat, arquitectura, etc., destinada als socis, degut a l'èxit que havia tingut una altra que s'havia fet aquell mateix any. Si bé la petició va ser escoltada per la Junta, aquesta va demanar un pressupost previ a la Secció. En el *Llibre de les Actes*⁸ consta que es van fer ingressar a la Secció diversos artistes de renom de la ciutat per poder augmentar el prestigi de la mostra, de la qual inicialment ja se n'havia projectat l'edició d'un catàleg amb il·lustracions i una difusió prèvia per altres ateneus i centres amb els quals es tenia relació, amb la finalitat de donar a conèixer l'esdeveniment, per si volien participar-hi. També es va modificar el pressupost per la mostra de 1883. Cal destacar que hi havia una voluntat de millora en cada exhibició nova que es feia –com veurem– pel que fa a l'estructura i muntatge de l'espai, la qualitat dels artistes, l'augment de la difusió d'aquests esdeveniments a la premsa, l'edició d'un catàleg il·lustrat, etc.

Les relacions entre la Junta i la Secció no sempre van ser fàcils, ja que algunes de les activitats, tot i el seu perfil cultural, no es van poder efectuar. Així va passar amb la sol·licitud d'una exposició que s'havia de celebrar el 1886 i que va ser denegada, la qual cosa va tenir com a conseqüència la dimissió dels representants de la Secció. El fet que aquestes petites tensions acabaven tenint un ressò a la premsa tampoc ajudava gaire.⁹

Per bé que la Secció estava formada per persones amb inquietuds dins el món de l'art (músics, pintors, arquitectes, escultors, gravadors, etc.), podem fer constar que les activitats vinculades a les arts plàstiques van rebre menys suport que les relacionades amb l'àmbit musical. En primer lloc, degut a que en aquells moments la música tenia una més gran consideració social, la qual cosa comportava que es fessin un gran nombre de concerts i vetllades musicals, de vegades acompanyades de conferències. En canvi, durant aquest ampli període de temps, el nombre d'exposicions celebrades va ser força limitat, si bé era un moment en el qual es donaren canvis substancials dins el món de l'art, que va passar d'un recolzament i col·leccionisme institucional i de l'alta aristocràcia, a un de nou format per les classes benestants i la burgesia, que requeria unes estructures de mercat noves i diferents agents: col·leccionistes privats, crítics, promotors i públic. Efectivament, va créixer un interès vers les arts plàstiques i la música, sent més nombrosos els seus seguidors.

Els premis, les exposicions i les conferències

ELS PREMIS

Hi va haver diverses convocatòries de premis. Algunes per iniciativa de la Junta General, que no van estar ben vistes pels representants de la Secció de Belles Arts, perquè creien que havien de ser ells els seus impulsors. Cal destacar la convocatòria de 1879, que va implicar totes les seccions. Pel que fa a la de Belles Arts, tenia

8. *Libro de Actas de la...*, sessió del 5-XII-1881, del 4-I-1882 i del 12-V-1882.

9. *AB*, A/CF 2, Recull de premsa, Ejercicio 1885-86, pàg. 37; *La Vanguardia* (30-X-1886).

com a tema: «Decoració polícroma exterior dels edificis de Catalunya»,¹⁰ amb la qual cosa es reflectia el creixent interès que hi havia per millorar la imatge de la ciutat. El jurat va ser escollit entre els mateixos membres de la Secció. El concurs va permetre discutir sobre la conveniència de la reforma interna de Barcelona i la manera de dur-la a terme,¹¹ un aspecte que aleshores començava a preocupar.

LES EXPOSICIONS

Tot i que van ser activitats que no es van fer amb gaire freqüència, hi va haver quatre convocatòries, els anys 1876, 1881, 1883 i 1893, totes elles dins de la seu de l'Ateneu, i una a fora, el 1896. Els detalls que aportarem sobre aquestes mostres estan orientats a observar la progressiva consolidació del mercat artístic.

L'exposició de 1876 anava acompanyada de l'edició d'un catàleg, que era més aviat un fulletó amb el llistat dels participants per ordre alfabètic; el preu de les peces s'especificava en duros. La relació final va consistir en 69 artistes i 308 obres dividides en dues seccions: pintura i escultura. Era, per tant, una exhibició de gran magnitud i de caire col·lectiu, cosa molt freqüent en aquells moments, ja que les individuals només quedaven reservades a artistes molt coneguts.

Hi havia una voluntat d'incentivar la compra; per tant, es van redactar unes bases amb aquesta finalitat i es van imprimir uns números per efectuar un sorteig. Es tractava d'accions, i cadascuna anava acompanyada de sis entrades gratuïtes per a la mostra (ja que l'accés no era lliure). Amb el premi, els guanyadors del sorteig podien adquirir una de les obres de preu equivalent a aquest, o bé d'un preu superior abonant la diferència. El sorteig tenia lloc després de tancar l'exposició i entre les peces no adquirides però que estaven destinades a la venda. També es va fixar un termini per recollir-les.¹²

L'exposició de l'any 1881 també incorporava alguns elements que ja s'havien iniciat en les exposicions muntades durant el Sexenni per la Sociedad de Exposición de Bellas Artes, al carrer de Corts amb el passeig de Gràcia, com ara la realització d'un sorteig de les obres. És molt factible que es copiessin algunes coses des del moment que alguns membres de l'Ateneu havien format part de la comissió, com Ramon Martí i Alsina (en la de 1868). Es va mantenir, per exemple, l'entrega de les peces amb el nom, títol i preu; la necessitat de nomenar un representant quan l'artista no podia fer-se càrrec de l'entrega i recollida de les obres; la durada màxima d'un mes. Com a proposta nova, cal indicar que la institució tenia cura de trobar compradors entre les corporacions populars,¹³ i en successives convocatòries es van tornar a obrir les exposicions –com ja s'havia fet en les del Sexenni– a altres especialitats, com el gravat, l'arquitectura, la litografia o la fotografia, a més del dibuix, la pintura i l'escultura.

Els artistes entregaven les obres a l'Ateneu, que les inscrivia en un registre. Es conserva la nota personal d'alguns artistes amb la relació de les peces i el preu. Es va editar un catàleg en el qual constaven 41 participants i 131 obres. Com

10. *Boletín del Ateneo Barcelonés*, 1 (1879), pàg. 4-5.

11. *Libro de Actas de la...*, sessió del 22 octubre de 1879.

12. AB, AB/AE 1, Activitats, Exposiciones 1876-1893, «Exposición de objetos de arte», 1876. El catàleg va ser editat a Barcelona per F. Basols, novembre de 1876.

13. AB, AB/AE 1, Activitats, Exposiciones 1876-1893, «Bases generales de la exposición», 1881.

veiem, no va ser tant nombrosa com la de 1876. Hi havia 82 creacions per vendre i 50 només per a ser exposades. La pintura de Santiago Rusiñol *San Hilario, paisaje*, va ser comprada per 250 ptes. pel senyor Francesc Fargas (en aquella ocasió la relació de preus es va donar en pessetes i no en duros).

Pel que fa al sorteig de les peces, es van dividir en dos lots: un de 500 ptes. i un altre de 50 ptes., i el procediment que van seguir va ser el mateix que la vegada anterior. En aquest cas, l'organització va limitar a 8 dies el termini que tenia el guanyador del sorteig per seleccionar-les, havent d'entregar la factura per a la seva recollida i gaudint d'un marge de tres mesos per fer-ho. Es van sortejar quatre premis: un de 100 duros, un de 70 duros, un de 60 duros i un altre de 50 duros. Es conserven encara alguns dels bitllets de la rifa, que costaven 5 pessetes; les obres s'escolliren de menor a major cost.

Alguns mesos després, el 15 de novembre, va efectuar-se una valoració positiva de l'activitat, ja que reanimava la vida artística de la Secció. Per aquesta causa, es va decidir fer-ne una altra, il·lustrar el *Boletín del Ateneo Barcelonés* amb dibuixos i gravats, i incloure al Saló de Càtedres objectes artístics dels socis quan es duguessin a terme actes literaris o musicals. Es va decidir que aquest espai era el més adient per a fer exposicions, per la seva forma circular, i que se'n buscarien altres que també ho fossin. En una reunió posterior de la Secció, l'11 de desembre,¹⁴ es van ampliar les bases de la convocatòria i es va considerar que les obres havien de ser inèdites, la durada havia d'oscil·lar entre els 15 i els 20 dies, s'havia d'editar un catàleg¹⁵ i fer un pressupost que inclogués les tasques de millora de la sala. Un altre objectiu va ser demanar a la Junta que adquirís algunes de les peces exposades, amb la finalitat que passessin al seu fons propi per aconseguir, així, una bona col·lecció.

L'exposició de 1883 va ser més complexa i va ampliar molt el seu àmbit de difusió, per així poder desenvolupar una activitat que tingués un ressò social i que comptés amb creacions d'artistes destacats. Les obres havien de ser entregades també a l'Ateneu, el cost dels ports l'assumia l'artista, les peces no podien ser retirades fins el final de la mostra i l'Ateneu es quedaria un 10 % de les vendes, amb l'objectiu de recollir un fons destinat a la compra d'objectes d'art per a l'entitat. No s'acceptaven còpies si aquestes no havien estat elaborades amb un altre mitjà tècnic diferent al treball inicial, i no hi havia cap assegurança de les peces en cas de patir un deteriorament durant el període exposat.¹⁶

Aquestes mesures van provocar que la majoria d'artistes elaborés obres especialment per a la mostra, que havia de durar, en principi, 15 dies, prorrogables 10 dies més. L'equip es va reunir el 27 de setembre de 1882 per efectuar un pressupost, que s'estimà en unes 2.000 ptes. Llavors es va decidir promocionar-la fent-ne publicitat als diaris de València, Madrid, Palma de Mallorca i Vic, per ser ciutats que comptaven amb un ateneu i per tant amb persones que podien estar interessades a participar-hi. Igualment, es va proposar demanar a artistes destacats la seva participació, i d'aquesta manera s'hi van acollir representants madrilenys, andalusos i altres que residien a París.

14. *Libro de Actas de la...*, sessió del 15-XI-1881 i de l'11-XII-1881.

15. *AB, AB/AE 1*, Activitats, Exposiciones 1876-1893. Conté el catàleg i la relació d'obres de l'any 1881.

16. *AB, AB/AB 2*, Activitats, Exposiciones 1876-1893, «Bases de la comisió organitzadora».

A l'acte d'inauguració es va convidar les autoritats. Algunes no van assistir personalment, sinó que van delegar en una altra persona, com el governador de la Província, Sr. Gregorio Zabalta, i el capità general de Catalunya, que va designar el comandant general d'enginyers José Cortés. La premsa va donar molts detalls de l'esdeveniment. El pintor Josep Armet va pronunciar unes paraules sobre la pintura històrica. També va parlar el president de l'Ateneu, Góngora, el qual va remarcar l'interès de la institució pel desenvolupament de les belles arts, i sobretot de la pintura. Igualment, hi va participar Modest Urgell, aleshores president de la Secció de Belles Arts, i els membres de la premsa. La mostra es va clausurar el dia 1 de març, comptant amb la presidència de Josep Feliu Codina, representant de la Secció de Literatura, i el Sr. Fors de Casamayor, el qual va fer una dissertació sobre el concepte de crítica d'art i l'ideal a seguir. Durant l'exposició, el 28 de febrer, hi va haver una altra conferència, de Joaquim Fontanals del Castillo, sobre «El arte, el público y la crítica».¹⁷ Per tant, les exhibicions servien per fomentar la reflexió sobre aspectes vinculats al món de l'art en anar acompanyades de conferències. En canvi, el nombre de participants en la mostra va disminuir: van ser 34 pintors i 2 escultors, amb 137 peces.¹⁸ Molts dels autors considerats entre els millors ja comptaven llavors amb un reconeixement, i d'altres el van obtenir després en reflectir les noves tendències. Les crítiques dels diaris destacaven alguns artistes i obres, esmentaven detalls sobre els títols, la temàtica, els estils, etc. Com a notícia curiosa, s'hi van presentar tres senyores artistes, per bé que cap d'elles va posar a la venda les seves creacions.¹⁹ Molts pintors socis van comprar números i van ser premiats amb l'adquisició d'obres dels altres companys. Es conserven algunes cartes demanant la cessió de peces (valorades en 200 pts.) per al concurs, concretament cartes dirigides als senyors Cusí, Marquès i Benavent,²⁰ i això ens fa pensar que alguns autors havien exclòs les seves peces de la participació al concurs. Cal observar que es feia un rebut o comprovant d'aquestes activitats.²¹

Els quadres van ser penjats a la rotonda, i les escultures anaven situades al centre de la sala, damunt pedestals ornats amb plantes. Hi havia una bona il·luminació. Paral·lelament, es va editar un catàleg molt més estructurat, amb unes anotacions crítiques de Lluís Ricardo Fors sobre les obres, per bé que sense il·lustracions. L'autor era força crític amb algunes de les peces, cosa que vist avui ens sembla curiós.²²

Els comentaris de la premsa van ser molt diversos i no tots els periodistes van coincidir en la selecció d'originals i la seva qualitat. Alguns trobaven a faltar les grans composicions temàtiques de caire històric i apreciaven un excessiu interès pel paisatge. Es deia que l'alt cost de certes creacions era una de les raons que feien disminuir les vendes. De totes maneres, aquesta convocatòria va tenir molt més ressò que les anteriors, i una prova clara la tenim en l'alt nombre d'assistents,

17. *Boletín del Ateneo Barcelonés*, 14 (1883), pàg. 7.

18. *AB, AB/AB 2, Activitats, Exposiciones 1876-1854, 1883, continuació «Catálogo Manifestación Artística».*

19. *Diario de Barcelona*, (16-II-1883); *AB, AB/AB 2, Activitats, Exposiciones 1893-1954.*

20. Les cartes van signades per Modest Urgell, i són del 6 d'abril (*AB, AB/AB 2, Activitats, Exposiciones 1893-1954.*

21. *AB, AB/AB 2, Activitats, Exposiciones 1893-1954, «Cuadros vendidos».*

22. Lluís RICARDO FORS, *Catálogo*, Barcelona, Tipografia La Academia, 1883, pàgines sense numerar (*AB, AB 2, Activitats, Exposiciones 1893-1954.*

unes 15.000 persones. *Crónica de Cataluña*, en la seva edició del 1 de març, hi trobava a faltar obres de tipus religiós, i sobretot d'història, i creia que la nova pintura costumista havia de ser la futura pintura d'història. A finals del segle XIX, era la pintura de gènere la que donava beneficis i no la d'història, que ho havia fet unes dècades abans.²³ En canvi, la redacció de *Principado*, el 20 de febrer, va elogiar la manca d'artificiositat i d'efectes rebuscats en les peces, per bé que la seva qualitat era considerada desigual.

Pel que fa a l'exposició de 1893, volia millorar alguns aspectes de les anteriors. Cal recordar que en els deu anys transcorreguts des de la convocatòria anterior el mercat s'havia modificat lleugerament. El grup organitzador va inspirar-se en la «VIII Exposition des Artistes Independants» efectuada al Pavillon de la Ville de París, l'any 1892, de la qual en conservaven les bases. Van obrir la mostra a artistes decoradors i van excloure del catàleg el preu de les peces, el qual havia de constar en un llibre a la secretaria. Aquest aspecte reflecteix un increment de la importància donada a la vàlua estètica i cultural de la mostra en detriment dels objectius econòmics. Es van publicar dues edicions del mateix catàleg, una de senzilla i una altra de luxe, que costaren, respectivament, 5 ptes. i 25 ptes. La segona anava acompanyada d'il·lustracions, reproduccions d'estudis o apunts, per la qual cosa es va demanar als artistes una fotografia o bé algun dibuix o croquis de les obres. Es va mantenir la norma de cessió del 10 % del preu de venda de les peces per a comprar-ne d'altres i va acordar-se la presentació de quatre originals per artista i Secció.²⁴

Es van editar 100 exemplars dels catàlegs de luxe i 1.000 dels senzills. En total se'n van vendre 20 dels primers i 100 dels segons, cosa que va permetre recollir la suma de 1.820 ptes. Josep Lluís Pellicer va fer-ne la portada i també la invitació de la mostra, i Alexandre de Riquer va ser seleccionat per al disseny del pòster.

Com les vegades anteriors, s'anuncià la convocatòria a la premsa, per bé que no s'han conservat les notícies relacionades amb l'activitat. La inauguració oficial va tenir lloc a la tarda, assistint-hi les autoritats, i a la nit se'n va fer una altra per als familiars. Es conserva el *Llibre de registre* de les obres exposades, amb els continguts següents: títol, autor, dimensions, domicili i característiques tècniques, i també el preu de cost. S'hi va presentar un arquitecte, però no hi va haver cap artista format en un sector dels considerats propis de les arts decoratives. Cal destacar la presència, per primera vegada, de dos fotògrafs.

Es volia que la mostra –del 8 al 30 d'abril– fos un esdeveniment destacat, amb ressò, i per aquest motiu es van programar 8 conferències (dues de pintura, una d'arquitectura, una d'escultura, una de fotografia, una de gravat i una de música).

També sabem que es celebrà una exposició de dibuixos i esbossos tres anys després, el mes de març de 1896, per bé que no es dugué a terme a la seu de l'Ateneu, sinó a la Sala Parès. Continuava, per tant, l'interès de l'Ateneu per donar a conèixer els seus socis artistes.²⁵

23. Els diaris recollits: *Principado*, *Crónica general* i *La última hora* (16-II-1883); *Principado* (20-II-1883) i *Diario de Barcelona* (2-III-1883) (AB, AB/AB 2, Activitats, Exposiciones 1893-1954).

24. El document, les bases dels artistes francesos, i la documentació és a la carpeta AB, AB/AE 1, Activitats, Exposiciones 1876-1893.

25. AB, AB/AP 5, Album «Vetllades, conferències i programes 1893-1905», pàgines sense numerar.

LES CONFERÈNCIES I ELS ARTICLES D'ART

El *Boletín del Ateneo Barcelonés* (1879-1883), és una font d'informació sobre les conferències d'aquella etapa, ja que, de vegades, incloïa un resum temàtic. També es conserven els reculls de premsa.²⁶ Cal destacar-ne algunes vinculades amb l'asumpte que tractem.

Va anar creixent la inquietud per emmagatzemar i classificar el saber i la cultura. A la sessió necrològica dedicada a Francesc Martorell i Peña, el 22 de febrer de 1879, Antoni Aulestia i Pijoan va parlar sobre «La importancia de los archivos, bibliotecas y museos en Cataluña». Es referia a les Exposicions Universals com a punt de trobada per conèixer els progressos humans i als museus com a receptacles del llegat de la Humanitat. S'observa, per tant, com durant el segle XIX va augmentar la voluntat de fomentar aquest tipus d'activitats i de convertir en públiques les col·leccions privades de llibres, documents i obres d'art, passant a ser patrimoni del govern.

Encara que no procedia de la Secció de Belles Arts, sinó de la de Literatura, Francesc Miquel i Badia, el 1881 –segons consta en el número 9 de la revista–, va dissertar sobre art i va destacar un nou impuls que s'havia donat a tota Europa, ja que fins llavors havia predominat l'art francès i alemany. Considerava positius els canvis vers una pintura més sensualista, plantejada en formats més petits i aptes per a les vivendes. Els quadres històrics eren massa grans. Els darrers anys s'havia afavorit la pintura de gènere, el retrat i el paisatge. En canvi, la pintura històrica estava pensada més per a palaus i corporacions, però la indiferència pública havia originat el seu desús. Pel que fa a l'escultura, la terracota havia permès a l'artista una més gran espontaneïtat.

Una altra conferència digna de comentar és la de J. Fontanals del Castillo, el 28 de febrer de 1883, al saló del Teatre Principal, un espai que l'Ateneu podia usar per a certs esdeveniments. El tema va ser: «El arte, el público y la crítica artística». Es centrava, bàsicament, en pintura i escultura, referint-se als canvis que s'havien donat en l'art dels últims anys. Segons ell, a partir de mitjans del segle XIX, s'havia passat a un nou concepte d'art, excloent aquell considerat decadent i tradicional. Encara que persistien restes de neoclassicisme i romanticisme que caracteritzaven el mercat anterior, el gust s'havia orientat vers el caprici, la fantasia i el decorativisme, amb un predomini de nous mitjans, com el gravat o la fotografia, augmentant l'exposició en aparadors i vitrines amb finalitat comercial. La proliferació d'exhibicions, revistes i il·lustracions havia anat modificant la mentalitat durant l'etapa dels anys 60 al 80. També s'havia incrementat de forma considerable el nombre d'artistes, tendències i gèneres (el paisatge, el costum, el retrat i el bodegó coexistien amb la pintura d'història). S'havia passat d'un art seriós a un art del moment i d'execució ràpida, que excitava l'entusiasme per la novetat. Predominava una voluntat d'efectuar obres més improvisades i esbossades, menys medidades o treballades que les antigues. És més, considerava que

26. *Boletín del Ateneo Barcelonés* (1879-1883), 1 (1879), pàg. 34-49; 4 (1880), pàg. 313-339; 6 (1880), pàg. 110; 9 (1881), pàg. 25-47 i 47-54; 13 (1882), pàg. 74-117. També a *AB*, *AB/AB 2*, Activitats, Exposiciones 1893-1954; *AB*, *AB/AB 2*, Activitats, Exposiciones 1893-1954; *AB*, *AB/CF 1*, Retalls de diaris 1884-85; *AB*, *A3/CF 2*, Recull de premsa. Ejercicio 1887 a 1888, a partir de la pàg. 95, i Caixa «Retalls, premsa, conferències, 1897-1905», Libro 4 bis, 1897, pàgines sense numerar.

s'havia de fomentar el bon art i també el col·leccionisme i l'adquisició d'obres entre les persones benestants. Era necessari recolzar l'art de qualitat i elegància per a les cases, vinculat als valors culturals i no a les modes. Per tant, i de forma paral·lela, convenia fundar escoles especialitzades per divulgar els coneixements i formar. Igualment opinava que la crítica que es podia llegir a la premsa des de feia uns quinze anys tenia un paper fonamental en la creació d'un gust i un seguiment d'aquests esdeveniments. El crític periodístic s'havia d'anar professionalitzant per mitjà del treball experimental i especialista, evitant els comentaris sense base. El bon artista no podia partir només de la intuïció, la fantasia i la sensibilitat, sinó que també havia d'emprar l'enteniment; per aquesta raó li calien els ensenyaments reglats i el costum de la contemplació pràctica. L'art s'havia d'anar professionalitzant de mica en mica.

Es tracta d'una conferència molt famosa i que va ser transcrita completament, perquè aprofundia en el tema que tractava. La *Correspondencia Ibérica* del 4 de març va ser un dels diaris que va escriure sobre aquesta conferència. Destacava que les exposicions contribuïen a formar el gust del públic, més que algunes entitats acadèmiques i que les associacions artístiques. I que, d'altra banda, la crítica ocupava un paper fonamental en la formació d'uns criteris sòlids que no es recollessin en la frivolitat, sinó en l'obra bella, feta amb correctes normes d'estètica.

Finalment, l'Exposició Universal de 1889 a Barcelona²⁷ va ser un altre esdeveniment que va motivar tot un seguit de conferències a l'Ateneu. En total en van ser 26, de temàtiques molt variades. En podem destacar dues.

El 15 de febrer, Josep Lluís Pellicer va impartir la sisena: «Las Bellas Artes en la exposición». Es lamentava de la poca participació d'artistes locals a la mostra, encara que el Real Circulo Artístico havia intentat col·laborar-hi. Hi havien anat dos artistes procedents de París i tres de Roma, per bé que no va participar-ne cap de cap altre país. Tampoc des del govern de Madrid s'havien fet gaires esforços, ja que repetia les obres presentades en exhibicions anteriors. Pellicer es queixava perquè a vegades s'havien enviat a l'estranger peces millors. Igualment, els col·leccionistes particulars no s'havien sentit massa ben predisposats. Amb la qual cosa calia millorar la imatge i canviar la mentalitat, degut a que no hi havia cap motiu que impedisés presentar l'art com a contrari al mercantilisme.

Una altra de les conferències va ser la de Salvador Sanpere i Miquel, «Las artes industriales en la Exposición Universal», que va distingir entre les indústries artístiques i les arts sumptuàries. La manca d'estudis seriosos a Barcelona havia condicionat la poca formació artística. L'obrer espanyol no tenia educació, només comptava amb una bona mà i calia que aprengués. Opinava que aquesta exposició havia de servir, com la de 1851 a Anglaterra, per millorar la situació de la indústria artística.

En resum, el conjunt de conferències van prendre com a punt de referència un esdeveniment destacat, per revisar la situació general i aportar mesures o solucions concretes. Van servir, com altres dissertacions i activitats, per crear una mentalitat que desembocaria, a principis del segle xx, en la fundació de l'Escola Superior de Bells Oficis i l'Escola Tècnica d'Oficis d'Art a Barcelona.

27. Cal esmentar *La Vanguardia* (21-I-1889); *El Diluvio* (29-I-1889, 2-II-1889, 5-II-1889, 16-II-1889). Veure AB, A3/CF 2, Recull de premsa. Ejercicio 1887 a 1888.

Algunes conclusions

Cal remarcar que, si bé l'Ateneu va ser una entitat centrada en els aspectes polítics i intel·lectuals, igualment va potenciar el desenvolupament de la Literatura i de les Belles Arts. Encara que la Secció de Belles Arts no va ser mai una de les principals, va estar sempre activa, duent a terme algunes tasques que barrejaven el seu caràcter lúdic amb les finalitats culturals, i que alhora servien per reflectir els gustos i orientacions generals del moment, sense decantar-se, en l'àmbit de la plàstica, per cap tendència en concret, sinó compaginant-ne vàries. Pel que fa a les tècniques, podem observar un interès molt important per la pintura i el dibuix, en detriment de l'escultura. En la primera mostra que es va fer només hi va haver dos escultors, el que va motivar que en la següent es demanés que primer se'n presentés una de pintura i a continuació una d'escultura, per poder augmentar el nombre de participants. També cal fer esment de la incorporació progressiva de les noves tècniques, com la fotografia, que va formar part del repertori abans que altres procediments propis de les arts sumptuàries, com l'esmalt, la ceràmica o el vidre. Van ser els representants del moviment modernista, alguns dels quals eren membres d'aquesta Secció, els que van reivindicar la inserció plena d'aquestes últimes en l'arquitectura i en l'art, i no sols com a mostres de l'art del passat.

Tot i destacar el local per a grans exposicions al carrer de les Corts amb el passeig de Gràcia, que va funcionar durant uns anys a partir del període del Sexenni, en l'aspecte artístic, a Barcelona, abans que es presentessin aquestes primeres exposicions, hi havia hagut pocs espais per a fer-hi exhibicions col·lectives; espais que s'anaren creant de mica en mica en forma de galeries privades, com la Sala Parès, inaugurada el 1877; de la mateixa manera que van sorgir agrupacions estrictament artístiques, com el Real Circulo Artístico de Barcelona, fundat el 1881, i el Cercle Artístic de Sant Lluç, estrenat el 1893. L'Ateneu va representar un mitjà per afavorir el diàleg entre tendències i fomentar inquietuds. Aquest punt queda clar si s'observa la llista d'artistes participants en les seves activitats, tant de línia conservadora i tradicional com en les potenciadores de les noves tendències. En les arts plàstiques coexistia el paisatgisme amb el costumisme, la pintura simbolista amb la modernista, etc. Pel que fa als aspectes estilístics, les orientacions depenien més de la persona que les organitzava que de les directrius del centre. De fet, la institució estava oberta a les noves propostes que venien de fora i n'agafava idees, per bé que les hi donava una orientació pròpia. En aquest àmbit de les arts plàstiques va recolzar la introducció de l'art nou influït per les modes parisenques, no prohibint-ne l'exhibició de les seves obres a la seva seu (encara que això no agradés a tots els socis) i, sobretot, en dedicar part dels seus pressupostos en efectuar-ne exhibicions al centre, com l'exposició de l'any 1893. L'Ateneu mostrava, per tant, la seva receptivitat vers les noves propostes, i entre els mateixos membres de la Secció hi havia persones de mentalitat avançada, amb una voluntat de renovació.